

האם אמהות מתקשרות באופן שונה עם ילדים לקויי ראייה?

ד.ד. בל, ג'מ. אייקרס, ג.ס. בויס, מ.ג'. טיילור

תרגום: דינה דלבר

D.D. Behl, J.F. Akers, G.C. Boyce, M.J. Taylor, "Do Mothers Interact Differently with Children who are Visually Impaired?," *Journal of Visual Impairment & Blindness*, Vol. 90, No. 6, Nov-Dec 1996, pp. 25-31.

מחקר זה משווה את התנהגויות התקשורת של אמהות לילדים קטנים לקויי ראייה לאלו של אמהות לילדים בעלי עיכובי התפתחות קלים עם ראייה נורמלית בסביבה של משחק חופשי, תוך שימוש בהקלטות וידאו של הצמידים אס-ילד. ההתאמה בין הילדים נעשתה בהתאם לגילם הכרונולוגי ולגילם ההתפתחותי. נמצא, כי אמותיהם של ילדים לקויי ראייה היו מעורבות יותר מבחינה פיזית עם ילדיהן, השתמשו ביותר טכניקות שליטה, ודיברו איתם יותר מאשר אמותיהם של הילדים הרואים.

ואיינסוורת, 1977), דבר שנקשר אחר כך לכישוריהם החברתיים-רגשיים המאוחרים יותר של הילדים. נוסף לכך, מדידות של תקשורות מוקדמות של אס-ילד שימשו לניבוי התפתחותם הקוגניטיבית והלשונית של הילדים (קלארק וסייפר, 1983; קלארק-סטיוארט, ואן דר סטפ וקיליאן, 1979; קואטס ולואיס, 1984; מאהוני ופאוול, 1988).

ה תקשורות בין אמהות וילדיהן היו מאז ומתמיד חשובות כדי להבין מה משפיע על התפתחותם של הילדים (איינסוורת, בליהר, ווטרס ו-וול, 1978; בל, 1968; בלסקי, גוד ומוסט, 1980; מאהוני, פינגר ופאוול, 1985). לדוגמה, דפוסי תקשורת של תינוקות ניבאו את התקשורתם הרגשית של התינוקות (בליהר, ליברמן

סקירת מחקרים

לאמהות לתינוקות אלה לראותם כנטל, וכתוצאה מכך הן עלולות ליצור רמות גבוהות יותר של תקשורות לא־הולמות (פרויד, 1973).

השקפה פגומה כזו אודות ההשלכה שיש לליקויי ראייה היתה מבוססת בעיקרון על מחקרים משנות ה-70, אשר כללו מדגמים קטנים, בד"כ ללא קבוצות ביקורת של רואים. מחקרים מאוחרים יותר הגיעו למסקנות, שהקבילו לאלו של מחקרים על ילדים עם מוגבלויות התפתחותיות. לדוגמה, קיקלים ואנדרסן (1984) הסיקו, שלמרות שאמהות לילדים לקויי ראייה היו מנחות יותר ויזמו יותר נושאים מאשר אמהות לילדים רואים, הרי שהתנהגויות כאלו עשויות להיחשב כהסתגלויות הולמות, בהתחשב בצרכיהם היחודיים של הילדים. הם ציינו, כי התנהגויות התקשורת של האמהות ניתנות לפירוש כדרך לעידוד התנועה אצל הילדים, או כדרך לפירוש התנהגות הגירוי העצמי של הילדים. ברמר (1985) מצא, כי אמהות לילדים לקויי ראייה פיתחו שגרת תקשורת משל עצמן כדי להסתגל לאובדן החושי ולרמות ההתפתחותיות של ילדיהן. חקירת המקרים של שלושה ילדים עיוורים ואמותיהם ע"י אורוין (1984) הביאה למסקנה, שאותם ילדים התקדמו בגלל רגישות האמהות לרמזים של הילדים והסתגלותן לסוגי התקשורת, שבהן הם השתמשו. שוב, מספר קטן של ילדים היה מעורב בכל מחקר, דבר שהצריך חזרה על התוצאות.

לכן, מחקרים נסיוניים המשווים מדגמים גדולים יותר של אמהות לילדים לקויי ראייה עם אמהות לילדים רואים, והמשתמשים בדירוגים מקובלים להתנהגות אימהית, יתרמו לידע על תפקידו של אובדן הראייה בניבוי התנהגויות תקשורת אימהיות. כמו כן, השימוש בקבוצות השוואה של ילדים רואים, שהותאמו לקבוצת הילדים לקויי ראייה עפ"י הרמה ההתפתחותית ולא דווקא עפ"י גילם הכרונולוגי, יסייע להבהיר, אם התנהגויות תקשורת אימהיות נובעות מרמות ההתפתחות של הילדים או מקיומם של ליקויי הראייה.

מחקרים נוספים חשובים גם לשיפור תוכניות להתערבות מוקדמת. שכיחותן של ההתערבויות

בתחום ההתערבות המוקדמת בחנו המחקרים כיצד משפיעות מוגבלויות הילדים על התקשורת של אמהות עם ילדיהן. תבנית מחקר אופיינית היתה למדוד את התקשורות בצמדים של אס-ילד ולהשוות צמדים עם ילדים בעלי מוגבלויות לצמדים עם ילדים בעלי התפתחות אופיינית. סקירת המחקרים הללו (ראו דאנסט, 1985; מארפו, 1984; רוג'רס, 1988; רוג'רס ורובינסון, 1988) הביאה למסקנה, שבאופן כללי ילדים עם מוגבלויות מספקים פחות רמזים קריאים והם פחות פעילים ומגיבים מאשר ילדים ללא מוגבלויות, וכי אמותיהם מנחות ומתערבות יותר. חלק מהמחקרים הללו טען, כי להתנהגויות תקשורתיות אלו יש השפעה שלילית על התפתחות הילדים, בדכאן את ההזדמנויות שיש לילדים ליזום פעילויות או דרישות. מחקרים שנערכו לאחרונה (בויס ועמיתיו, 1996; ספייקר, בויס ופרייס, 1996) מאמתים את הקורלציה בין התנהגויות אימהיות והתפתחות הילדים; אולם, אי אפשר לקבוע סיבתיות בשום צד. אחרים הסיקו, כי ההתנהגות המנחה של האמהות עשויה להיות תגובה הסתגלותית הולמת לרמת התפתחותם של הילדים (קרולי וספייקר, 1983; מארפו, 1992; מארפו וקיסלה, 1988). שוב, דרושים מחקרים מבוקרים יותר כדי לאמת מסקנה זו.

התנהגות אימהית תקשורתית היתה מוקד חשוב למחקר הכרוך בילדים עם ליקויי ראייה, בהנחה, שסביר שליקויי ראייה אצל ילדים יעכבו את התפתחותן של תקשורות אס-ילד חיוביות (ואן האסלט, הרסן, מור וסיימון, 1986). מבחינה התפתחותית, הראייה היא החוש העיקרי המשמש להבנת העולם של האדם ולתקשורת עם אחרים. המבט שחולק התינוק עם אמו הוא אחד מהקשרים הרגשיים הראשונים עם האם, ומשמש כבסיס חשוב לתקשורות נוספות (פרייברג, 1977). לימוד מקרים הביא למסקנה, שאמהות לתינוקות לקויי ראייה מתקשות בפירוש הרמזים של ילדיהן, וכתוצאה מכך התקשורת נפסקת (פרייברג, 1977; ווילס, 1979). סוגיות תקשורת אלה מסתבכות בשל דרישות חברתיות, פיזיות ואולי גם כלכליות, שעלולות לגרום

כל הילדים, שמוגבלותם העיקרית היתה ליקוי ראייה, אותרו ממדגם זה. מתוך 31 הילדים שהיוו את קבוצת לקויי הראייה, היתה ל-20 חדות ראייה שבין 20/200 ועד 20/900. ראייתם של 11 היתה גרועה מ-20/900 ולשבעה לא היתה כלל קליטת אור בזמן השתתפותם במחקר. קבוצת השוואה של 31 נבדקים, שנלקחו ממאגר של ילדים רואים עם עיכובים התפתחותיים קלים, הותאמה עפ"י הגיל הכרונולוגי ל-31 הילדים לקויי הראייה. מאחר שהקלטות הווידיאו של חלק מאלה שבמאגר לא קודדו בעת מדידות התקשורת ההורית שעשו במחקר זה, הוקמה קבוצת השוואה נפרדת של ילדים רואים עם עיכובים התפתחותיים קלים עבור כל אחת משיטות הדירוג, כך שהיו שתי קבוצות השוואה, כל אחת עם 31 ילדים.

גילם הממוצע של הילדים היה 33.5 חודשים. התיפקוד המשפחתי והנתונים הדמוגרפיים שנאספו באמצעות דיווח עצמי נותחו כדי לבחון אם הקבוצות נבדלו במשתנים אלה, שנקשרו עם התנהגויות תקשורת אימהיות במחקרים קודמים (דאנסט וטריבט, 1988). הקבוצות היו ברות-השוואה בכל, פרט לגיל האמהות, שבקבוצת לקויי הראייה היה נמוך סטטיסטית במידה ניכרת מאשר גילאי האמהות בקבוצות ההשוואה. לא נמצאו הבדלים סטטיסטיים משמעותיים בקרב הקבוצות מבחינת לחץ (אייבידין, 1986), תמיכת המשפחה (דאנסט, גינקינס וטריבט, 1984) ומשאבים (דאנסט וליט, 1985).

כלי המחקר

הנתונים נאספו ב-1988 וב-1989 לאחר שנה או שנתיים של מעורבות האמהות והילדים במחקר ארוך-טווח, שנערך ע"י EIRI. התנהגויות תקשורת אימהיות הוערכו על בסיס מדגמי של קטעי הקלטות וידיאו בני עשר דקות של הצמד אס-ילד, ששיחקו בחופשיות, משחק שעברו סופקו הנחיות וצעצועים סטנדרטיים. הבדקים, שהשתמשו בשתי שיטות דירוג, הוכשרו לכך ע"י המחברים של כל אחד מן הדירוגים. הילדים לא הוגדרו כלקויי ראייה כדי להימנע מיצירת דעה קדומה אצל הבדקים.

המתמקדות במערכת היחסים הורה-ילד לגבי ילדים לקויי ראייה (פרידמן, 1989; קיקליס ואנדרסון, 1984; קיקליס וצ'רנאס-מנספילד, 1992; קולמן, 1994; מיירס ולאנסקי, 1991) מדגישה את הצורך בפיתוח הבנה רבה יותר של השפעת אובדן הראייה של הילדים על התנהגויות התקשורת של אימותיהם. התערבויות כאלה צריכות להתבסס על נתונים נסיוניים, ולא דווקא על השערות לגבי ההשפעה השלילית של ליקוי הראייה על התנהגויות התקשורת של האמהות.

מטרות מחקר זה היו להעריך את הדמיון וההבדלים בהתנהגויות התקשורת של אמהות לילדים קטנים לקויי ראייה בהשוואה לאמהות לילדים רואים עם עיכובים התפתחותיים קלים, ולקבוע את הקשרים בין התנהגויות תקשורת אימהיות לבין דרגת אובדן הראייה של הילדים. כדי לוודא שמצב הראייה יהיה המשתנה הבלתי-תלוי העיקרי, הוגדרה קבוצת השוואה של ילדים רואים, המורכבת מילדים עם מקדמי התפתחות זהים, שתהווה ביקורת על השפעת התפקוד ההתפתחותי. למרות שהמדגם לא היה גדול, הוא היה גדול יותר מאלה ששימשו במחקרים דומים וגדול דיו כדי לצבור כוח סטטיסטי מספיק. התנהגויות תקשורת אימהיות הוערכו תוך שימוש בשתי שיטות דירוג סטנדרטיות מבוססות, התואמות הן ילדים שהתפתחותם אופיינית והן ילדים עם מוגבלויות. השימוש בשתי שיטות דירוג איפשר תיאור נרחב יותר של התנהגויות תקשורת אימהיות.

השיטה

הנבדקים

הנבדקים במחקר זה היו צמדים של אס-ילד, שהשתתפו במחקרים ארוכי-טווח שנערכו ע"י מוסד המחקר להתערבות מוקדמת (EIRI) באוניברסיטה הממשלתית של מדינת יוטה. הם נלקחו ממחקרים שנערכו באילינוי, בלואיזיאנה, בדרום קרוליינה וביוטה והיו רשומים בתוכניות שונות להתערבות מוקדמת בקהילותיהם. כל האמהות וילדיהן השתתפו באיסוף נתוני התיפקוד של הילד והמשפחה, כולל הקלטות הווידיאו של הערכת התנהגויות התקשורת האימהיות (שנידונו בסעיף על כלי המחקר).

מחקר זה הדגים, כי הימצאותו של ליקוי ראייה כשלעצמו אצל הילד אין פירושו בהכרח, שסגנון התקשורת של האם יהיה לקוי ויצריך תיקון. לעומת זאת, הוא אומר לאנשי המקצוע, שהאיכות והתאימות של התקשורת של אמהות לילדים לקויי ראייה יכולות להיות שוות לאלו של אמהות לילדים עם ראייה נורמלית.

התנהגויות תקשורת אימהיות הקשורות לליקוי הראייה של הילד

הניתוחים הסטטיסטיים ציינו באופן ספציפי, כי לא היתה כל הוכחה להבדל באיכות, בתאימות, במגמת הביצוע, בתגובתיות או בהשפעת התנהגויות התקשורת של אימהות לילדים לקויי ראייה לעומת אמהות לילדים רואים, כפי שנמדדו ע"י שני סולמות הדירוג להתנהגות אימהית. מימצאים אלה סותרים מחקרים קודמים, שהסיקו, כי ליקוי ראייה אצל ילד גורם להפרעה במערך התקשורת אצל ילד.

מעניין שאמהות לילדים לקויי ראייה הפגינו מעורבות פיזית ומילולית רבה יותר וכן יותר פיקוח על הפעילויות, מאשר אמהות לילדים רואים. ניתן לפרש מימצא זה כתואם את מסקנתם של קיקליס ואנדרסן (1984), שהתקשורת של האם נבנית כך, שתעודד את הילד לקוי הראייה ליטול חלק פעיל יותר ע"י עידוד תנועתו או אולי ע"י הפרעה להתנהגות של גירוי עצמי. מסקנה זו תומכת גם במימצא של אימאמורה (1965), שאמהות לילדים לקויי ראייה יזמו יותר תקשורת והפגינו יותר דומיננטיות לגבי פעילויות ילדיהם מאשר אמהות לילדים רואים. מימצאים אלה, אם מצרפים אותם יחד, תומכים באלה של חוקרים עכשוויים יותר, שמאמינים, שלמרות שאמהות לילדים עם מוגבלויות עשויות להפגין יותר התנהגויות מנחות, הן יכולות בה בעת להפגין תגובתיות הולמת ורגש (דוט-קוואן, 1995; מארפו, 1992; ספייקר, בויס ופרייס, 1996).

המימצא השני של מחקר זה היה, שדרגת ליקוי הראייה לא היתה קשורה להתנהגויות האימהיות שנמדדו ע"י ה-PBRIS וה-P/CIS. על תוצאות דומות דיווחו רוג'רס ופוצ'אלסקי (1984), שלא מצאו שום קשר בין דרגת ליקוי הראייה והתנהגויות האימהיות.

כדי לדרג את מה שמחברי הדירוג כינו "סגנון התנהגות אימהי" נעשה שימוש בסולם דירוג ההתנהגות ההורית (PBRIS: מהוני ופאול, 1988). בדירוג זה נעשה שימוש נרחב עם אמהות לילדים בעלי עיכובים התפתחותיים או בסיכון לעיכובים כאלה, כמו גם עם אמהות לילדים המתפתחים בצורה אופיינית (מהאוני, 1983; מהאוני ועמיתו, 1985; מהאוני ורובנאלט, 1986).

איכויותיהן של 12 התנהגויות תקשורת אימהיות (כגון: נמרצות, רגישות, חמימות, עידוד, קבלה והנחייה) דורגו תוך שימוש בדירוג של לייקרט. ניתוחיהם של 12 ציוני התנהגויות אלה התבססו על שלושה מרכיבים, שהוגדרו ע"י בויס, בל וגולדפריי (1992): (1) רגש (הקשר הרגשי עם הילד, הכולל את ההיבטים הרגשיים של התקשורת ההתנהגותית של האם); (2) היענות (התגובתיות כלפי הילד, הקשורה למודעות האם לתחומי העניין של הילד); (3) מגמת הביצוע (התמקדות האם בביצועי הילד או בהישגיו, הכוללת הנחייה).

דירוג "מעורבות ההורה/מטפל" (P/CIS: פאראן, קזארי, קומפורט וגיי, 1986) שימש להשלמת הנתונים שהושגו מה-PBRIS. למרות שה-P/CIS מתבונן במאפייני תקשורת אימהית דומים, הוא כולל מדידה של תדירות התנהגויות נוסף לדירוגי האיכות והתאימות של 11 התנהגויות תקשורת אימהיות (כולל מעורבות פיזית ומילולית, היענות, הנחייה, שליטה בפעילות, תקשורת מוצגת והצהרות חיוביות/שליליות). מספר הפעמים שבהן נצפתה כל התנהגות צויין ע"י דירוג לייקרט. אם ההתנהגות לא נצפתה, לא דורגו האיכות והתאימות עבור אותה התנהגות.

תוצאות ודיון

דרגת ליקוי הראייה והתקשורת של האמהות

כדי לחקור את הקשר בין חומרת ליקוי הראייה והתנהגויות תקשורת אימהיות, דירגו החוקרים את הילדים לקויי הראייה עפ"י דרגת ליקוי הראייה: קל (20/800-20/200), בינוני (20/900-20/2300), וחמור (ללא קליטת אור). הן ה-P/CIS והן ה-PBRIS לא הראו קורלציות משמעותיות מבחינה סטטיסטית בין דרגת ליקוי הראייה והתנהגויות תקשורת אימהיות.

המחברים מאמינים, שהצבת תוצאות אלה בהקשר של מחקרי העבר מספקת מספר פירושים אפשריים לשאלה, מדוע מצא מחקר זה הבדלים מזעריים בין ההתנהגויות של אמהות לילדים לקויי ראייה ואלו של אמהות לילדים רואים.

1. המאפיינים העיצוביים של המחקר היו שונים מאלה של מחקרים קודמים, שהיו מותאמים לנבדק יחיד או שהיו מבוססים על מידגם קטן יותר.

2. אחרי שנאספו ודווחו הנתונים על משתנים אחרים, שיכולים היו להשפיע על תקשורת אימהית, הותאמו הנבדקים בקירוב מבחינת מאפייני הילד והמשפחה. מחקרים קודמים דיווחו על מידע מינימלי בהקשר למאפיינים אלה, וכך השאירו את שאלת התאימות של הנבדקים פתוחה לכל אורך המחקרים. לדוגמה, שום מחקר – להוציא את המחקר הנוכחי – לא דיווח על התייחסות למשתנה של התפקוד ההתפתחותי של הילדים באמצעות קבוצות השוואה של ילדים עם רמות התפתחותיות דומות.

3. מחקר זה השתמש בשני מדדים של תקשורת אימהית, שעד היום לא השתמשו בהם בצורה אופיינית עם ילדים לקויי ראייה; משום כך, עשויה נקודת ההשקפה, ששימשה לדירוג התקשורת האימהית, להיות שונה מזו של כלי המדידה, ששימשו במחקרים קודמים.

חזרה על מחקר זה, כולל דיווח על נתונים של הילד והמשפחה, נחוצה כדי לאמת מימצאים אלה.

ההבדלים בין שירותי ההתערבות המוקדמת כיום ואלה שהיו מצויים לפני עשר או עשרים שנה, עשויים להסביר גם הם פערים בין המימצאים של מחקר זה לאלה של מחקרים קודמים. מחקרים קודמים, שדיווחו על תקשורות לקויות בין ילדים לקויי ראייה ואימותיהם, נערכו כאשר היו פחות שירותים להתערבות מוקדמת. לכן, ניתן לראות את המימצא, שאין הבדלים משמעותיים באיכות או בתאימות התקשורת האימהיות, כעדות לשינויים חיוביים בשירותים למשפחותיהם של ילדים לקויי

ראייה, ובזמינותם הרבה יותר. נוסף לכך, המימצא על ההבדלים בכמותן של התנהגויות תקשורת מסויימות, שעליו דווח במחקר הנוכחי, יכול להיות בשל השפעתה של התערבות מוקדמת. ייתכן, שאמהות לילדים לקויי ראייה מתאימות את התנהגויותיהן כך שימלאו את הצורך של ילדיהן בתשומה נוספת, בעקבות ההמלצות שקיבלו מהמתעורבים. מחקר נוסף, שישתמש בעיצוב טרום-התערבותי ופוסט-התערבותי, יסייע באימות השערה זו.

במחקר הנוכחי קיימים מספר ליקויים, שיש לטפל בהם. מחקר זה שפט התנהגויות תקשורת אימהיות בהתבסס על מדגם מוגבל של פעילויות משחק חופשי. אף כי ההיצמדות לפרוטוקול סטנדרטי מנעה סטייה פוטנציאלית בסביבה ובחומרים, הרי השימוש בנתונים שנאספו בסביבה טבעית יותר, כגון: סביבת הבית, תוך שימוש בחומרים שנבחרו ע"י ההורים, היה מספק מידע מסוג שונה לגבי איכות התנהגויות התקשורת האימהיות. נוסף לכך, לא נאספו כל נתונים על התנהגויות התקשורת של ילדים במחקר זה: זהו משתנה שמצריך מחקר נוסף, שישתמש בשיטת דירוג המקדדת הן את התנהגויות התקשורת של הילדים והן את של אמותיהם.

מחקר עתידי, שיעסוק בהשפעות התנהגויות תקשורת אימהיות, יפיק תועלת מהמשך הבדיקה של דירוג תקשורת אס-ילד, ההולמים הן ילדים לקויי ראייה והן את אלה בעלי הראייה הנורמלית. עדיין יש לתת מענה לשאלות פרובוקטיביות רבות. לדוגמה: באיזו נקודה מעכבת כמות מוגזמת של מעורבות אימהית את התפתחות הילד במקום לאפשר אותה? חזרה על מחקר זה עם נבדקים, שידגימו טווח רחב יותר של התנהגויות תקשורת אימהיות, תסייע להשיב על שאלות כאלו. יותר מכך, הערכת הקשר בין התנהגויות תקשורת אימהיות והתפתחות הילד לאורך זמן תסייע להשיב על שאלות לגבי השפעת הנחיית האמהות על התקדמותה של התפתחות הילדים. ניתן לחקור סוגיות אלה יותר לעומק כאשר הכלים להערכת התקשורת אס-ילד ימוצו וייעשו ישימים לגבי אוכלוסייה אוניברסלית. ■